

Kulturel mangfoldighed – mangfoldige identiteter

AF GRETTEY M. MIRDAL

*Celui qui diffère de moi, loin de me léser, m'enrichit*¹ Antoine de Saint-Exupéry

Danmark, et multikulturelt samfund?

I februar 2000 blev der i Folketinget fremsat et forslag om afholdelse af en vejledende folkeafstemning om, hvorvidt Danmark skulle udvikle sig til et multietnisk samfund. Der var tale om en genfremsættelse af et tidligere lovforslag fra folketingsåret 1997-98 (lovforslag nr. L 58), dog med den ændring, at spørgsmålet til den seneste vejledende folkeafstemning var ændret fra »Skal Danmark omdannes til et multietnisk samfund?« til »Skal Danmark udvikle sig til et multietnisk samfund?«.

Forslagsstillerne, som var folketingsmedlemmer fra Dansk Folkeparti, begrundede forslaget med, at Danmark indtil slutningen af 1960'erne havde været et af de mest homogene lande i Europa, men at befolknings sammensætningen i de seneste 30 år var »skiftet til et multiproblefyldt, multietnisk, multikulturelt og multikriminelt samfund af betydelige dimensioner«. Derfor foreslog de en folkeafstemning om danskernes holdning til en sådan udvikling. Efter første behandling blev lovforslaget imidlertid henvist til Kommunaludvalget og blev ikke siden genfremsat i Folketinget.

Forslaget og dets antydning om en forbindelse mellem udenlandske kulturer og kriminalitet har tydeligvis baggrund i angst og modvilje imod en eventuel fremmed indflydelse på det danske samfund. De fremmede er forskellige fra os, og som regel er denne forskellighed forstyrrende. Vi er tilbøjelige til at opleve vore egne måder at leve på som naturlige, og vi betragter afvigelser fra egne adfærdsnormer som unaturlige og barbariske (From 1953). I det gamle Grækenland blev ikke-hellenerne betragtet og behandlet som barbarer, og den dag i dag bliver man først »naturaliseret«, når man har optaget værtslandets sprog og kultur. Når St. Exupéry's lille prins finder det nødvendigt at forsikre sin fremmedartede ven, at dens forskellighed, langt fra at skade, faktisk er berigende, er det netop, fordi fordelene ved det fremmede ikke er umiddelbart begribelige.

1. Den, der er anderledes end mig, skader mig ikke, men beriger mig.

Der bor 378.665 førstegenerationsindvandrere og 119.297 andengenerationsindvandrere i Danmark (if. Databanken 2008). Siden 1980 er antallet af indvandrere og deres efterkommere steget fra 3,0% til 9,1%. Mens antallet af indvandrere og afkom fra vestlige lande (inkl. alle EU-lande) har været nogenlunde konstant, er antallet af borgere med rødder i ikke-vestlige lande (herunder Tyrkiet, det tidligere Jugoslavien, Irak, Libanon, Pakistan, Somalia, Iran, Vietnam, Afghanistan og Sri Lanka) i samme periode steget fra 50.000 til ca. 350.000. Efter indvandringsstopet i 1973 har der kun været adgang for asylansøgere (flygtninge) og personer, der er berettiget til familiesammenføring (Matthiessen 2009).

Det er indlysende, at en så betydelig ændring i befolkningens sammensætning må have stor virkning på næsten alle områder af samfundet. Migration kan ændre et lands strukturer og institutioner og sætte dets værdigrundlag på prøve. Eftersom et bredt spektrum af holdninger karakteriserer de demokratiske samfund, der har modtaget indvandrere og flygtninge i de seneste 30 år, er det naturligt, at der også har været og stadig er divergerende meninger om modtagerlandenes migrationspolitik.

Nogle taler for at lade de tusinde forskelle blomstre, andre for en stram fastholdelse af enhed og kulturel ensartethed. Nogle håber, at det med en målrettet politik vil lykkes at udjævne fundamentale kulturelle forskelligheder, andre betragter netop den medbragte diversitet som indvandrernes største bidrag til landets kulturelle udvikling. Kulturel diversitet opfattes her, ligesom biodiversitet, som en nødvendighed for kulturens overlevelse, og et sprogs eller en kulturs forsvinden virker som et uerstatteligt tab på linje med tilintetgørelsen af den biologiske variation i fauna og flora.

I en bog om det fremmedes bidrag til Danmarks historiske udvikling forekommer det derfor på sin plads at beskæftige sig med, hvad det vil sige, at et samfund er multikulturelt; om Danmark kan siges at være det; og om fordele og ulemper ved den kulturelle

diversitet, som den seneste indvandningsbølge, der startede i 1970'erne, har bragt med sig.

Biodiversitet og kulturel diversitet

Biodiversitet er livsvigtig for et komplekst system, og selv om variationen inden for systemet har omkostninger, synes fordelene at opveje ulemperne. Den biologiske mangfoldighed virker stabiliserende og gør systemet modstandsdygtigt over for miljøforandringer bl.a. ved at øge dens fleksibilitet. Biodiversitet handler normalt om variationer imellem forskellige arter, men der kan også forekomme gunstige variationer inden den samme dyreart. Bier er et godt eksempel på fordelene ved genetisk diversitet. Der kan være stor diversitet blandt arbejderbier inden for den samme bikube, afhængigt af om dronningen befrugtes af en enkelt eller flere droner. Det har vist sig, at temperaturen i bikuber med større diversitet (der hvor dronningen havde parret sig med mange hanner) er mere stabil end i bikuber, hvor dronningen har parret sig med en enkelt drone. Det skyldes, at hvis der bliver for koldt eller for varmt i bikuben, begynder forskellige typer bier at vifte med vingerne på forskellige varmeniveauer. Når de alle gør det ved samme temperatur, opstår der voldsomme temperatursvingninger i kuben. Den genetiske diversitet rustet bierne til at reagere på forskellige varmegrader; de begynder at vifte med vingerne en ad gangen og regulerer temperaturen, indtil stigningen standser. Jo flere bier der kommer i bevægelse, jo langsommere vil varmen stige. Diversiteten medvirker på denne måde til stabilisering af temperaturen (Jones mfl. 2004).

Populationsgenetisk forskning tyder på, at naturen i løbet af evolutionen har prioriteret bevarelsen af mangfoldigheden frem for udviklingen af ideale typer inden for de forskellige arter. Sådanne biologiske fænomener kan ikke direkte overføres til samfundsmæssige forhold, men de kan bruges som en metafor, fx for den kulturelle eller etniske diversitet. UNESCO har i 2001 vedtaget en deklaration til forsvar for kulturel diversitet, som netop sammenlignes med den biologiske diversitet:

Culture takes diverse forms across time and space. This diversity is embodied in the uniqueness and plurality of the identities of the groups and societies making up mankind. As a source of exchange, innovation and creativity, cultural diversity is as necessary for humankind as biodiversity is for nature. In this sense, it is the com-

mon heritage of humanity and should be recognized and affirmed for the benefit of present and future generations (UNESCO 2001, artikel 1).

De to modsatrettede tendenser, bevægelsen mod uniformitet og bevægelsen mod diversitet, findes i alle samfund og sandsynligvis hos alle mennesker. På individplan stræber man mod autonomi og selvstændighed, hvilket indebærer adskillelse fra og forskellighed fra andre; samtidig ses et stærkt behov for at høre til en gruppe, at blive anerkendt og accepteret af de andre, hvilket kræver en vis grad af indordning under fælles regler og homogenitet.

Sådanne bevægelser gælder også på gruppeniveau og har præget alle de vestlige samfund, der har modtaget store antal af indvandrere fra fattigere og mindre industrialiserede lande. Fx bosatte indvandrerne sig i nærheden af hinanden, da de kom til Danmark, netop med henblik på at få støtte og socialt samvær med deres egne, men også for at kunne stå imod en kulturel homogenisering eller assimilation til en kultur, som de ikke forstod. Nogle af disse minoriteter, fx kurderne, styrkede deres kurdiske kulturelle og sociale identitet efter at være udvandret fra Tyrkiet, fordi de i det nye land fik lov til, i den private sfære, at dyrke deres særlige kultur. Der er således sket en konsolidering af en identitet, en udvidelse af ens etniske bevidsthed, som ikke kun er defensiv, men også konstruktiv og ofte har virket berigende på individuelt og socialt plan.

Diversitet nuancerer og skærper ens selvbillede og tilhørsforhold igennem sammenligningen af en selv med »de andre« og ved, at man mærker deres blik på sig. Ligesom mange indvandrere udvikler en interesse for deres historie og deres forskellighed netop efter at have forladt hjemlandet, kunne det tænkes, at tilstedeværelsen af fremmede i værtslandenes midte medfører en lignende fordel for de indfødte; at også de i lyset af »de andres« blik forandrer synet på sig selv og nuancerer deres egen kulturelle identitet. Identiteten opstår, siger Kierkegaard, i »den Udsondrings-Akt, hvori Selvet bliver opmærksomt paa sig selv som væsentlig forskjelligt fra Omverdenen og Udvortesheden og dennes Indvirkning paa det« (Kierkegaard 1847, s. 169).

For og imod multikulturalisme

Næsten alle verdens lande er multikulturelle. Multikulturalisme er reglen og ikke undtagelsen, men i takt med, at indvandrede folkeslag assimilerer sig til ma-

oriteten, sker der en homogenisering, en gensidig tilpasning, der giver indtrykket af en monokultur. Multikulturalisme indebærer, i modsætning til assimilationisme, at forskelligartede kulturer eksisterer side om side, og at etniske og religiøse grupper bliver lige-stillet med og får samme rettigheder og pligter som flertallet.

Der skelnes mellem en »svag« og en »stærk« form for multikulturalisme (Grillo 2004). I den svage version bliver kulturel diversitet anerkendt i privatsfæren, mens der forventes en høj grad af assimilation i det offentlige rum. Statens indblanding er her minimal, lovgivningen og de politiske tiltag styrker ikke diversiteten, men forhindrer den heller ikke. Den franske model er et eksempel herpå. Ifølge Entzinger (2000) fører denne form for »svag« multikulturalisme til assimilation i løbet af få generationer. Den stærke multikulturalisme indebærer derimod en bevidst indsats fra værtslandets side i styrkelsen af kulturelle forskelle, i politisk repræsentation og institutionalisering af diversiteten. Det er denne form for multikulturalisme, der kendetegner eksempelvis den canadiske og til en vis grad den britiske model.

I takt med udbredelsen af menneskerettighedsbevægelser, først i forbindelse med de sortes kamp i USA og senere i forbindelse med indvandringen fra fattige lande til industrialiserede, opstod der i 1970'erne en voksende faglig interesse og et politisk forsvar for multikulturalisme og diversitet. Minoriteterne blev mere synlige, og de begyndte at fremsætte krav om anerkendelse af deres forskellighed, hvilket store dele af modtagerlandenes befolkning fandt rimeligt. I lande, som gik ind for en vis multikulturalisme, blev deres krav (fx om modersmålsundervisning, bygning af moskeer, oprettelse af begravelsessteder o.l.) imødekommet i varierende grader. Med den større synlighed og voksende krav om anerkendelse fra indvandrerside steg imidlertid også angsten for indvandrernes indflydelse hos majoriteten. Kritikken af multikulturalisme og diversitet voksede, ligesom de fremmedfjendske holdninger og hermed flere og flere modkrav om hurtig assimilation. Den amerikanske historieprofessor Arthur M. Schlesinger udgav i 1991 et for denne indstilling typisk angreb i bogen *The Disuniting of America*. Her betragter han multikulturalismen som et nyt evangelium, der går imod den traditionelle amerikanske vision af individer fra alle nationer, som smelter sammen og danner en ny race. Ifølge Schlesinger støtter multikulturalisme netop den modsatte vision, nemlig af en nation bestående af grupper, der adskiller sig fra hinanden med ufravigeligt forskellige iden-

titeter. Spørgsmålet er, skriver han, om det fælles center vil bestå eller forvandles til Babelstårnet, når man går fra integration til separatisme (Schlesinger 1991).

Angsten for terrorisme efter den 11. september 2001, den økonomiske krise, stigende arbejdsløshed blandt indvandrere, medfølgende sociale problemer og kriminalitet har i de senere år medført endnu større betænkeligheder i relation til multikulturalisme. Overalt i Europa er modviljen mod indvandrere og især imod det muslimske mindretal steget, mens de stemmer, der støtter diversitet og pluralisme, har vundet mindre og mindre gehør. Langsomt fik multikulturalismen skyld for alverdens sociale og økonomiske problemer. I Australien, der siden 1982 havde defineret sig selv som multikulturelt, opstod der ved årtusindeskiftet en skinger debat om de såkaldte »australske værdier« i modsætning til de sydasiatiske immigranternes mangel på samme (Phillips 2007). I Holland, som også har haft en tolerant holdning over for det fremmede, begyndte man at lægge ansvaret for arbejdsløshed, fattigdom og kriminalitet over på multikulturalismen (Joppke 2004).

Det samme skete i Canada, det første land, der indførte multikulturalisme som officiel politik i 1971, og som i 1976 vedtog en forfatningslov, der garanterede alle borgere total anerkendelse af deres forskellighed, ret til at dyrke deres religion og bære religiøse symboler, også i det offentlige rum, og respekt for deres religiøse og kulturelle særregler. Den klassiske artikel vedrørende denne »Politics of Recognition« skyldes en af Canadas fremtrædende filosoffer, Charles Taylor (1994). Alligevel begyndte man ved årtusindeskiftet at sætte spørgsmålstejn ved diversitetspolitikken, der tilsyneladende var endt med at forstærke kulturelle forskelligheder, og som havde vist sig at have utilsigtede virkninger, ikke kun set fra majoritetens synspunkt, men også fra nogle indvandreres perspektiv.

Problemet i Canada var, ligesom det er tilfældet i Europa, uoverensstemmelsen imellem på den ene side minoriteternes rettigheder til at dyrke deres tro og traditioner og på den anden side det modtagende samfunds grundlæggende principper, fx social, politisk og juridisk lighed mellem kønnene, kvindefrigørelse, børns rettigheder og individets ret til selvbestemmelse. I februar 2007 blev der derfor etableret et udvalg ledet af filosofen Charles Taylor og historikeren Gérard Bouchard, som rejste Quebec rundt og holdt offentlige møder, der hver aften blev transmitteret i fjernsynet. Her stillede befolkningen åbent spørgsmål i forbindelse med fordele og ulemper ved diversiteten, og hvad det vil sige at være canadier (Guillebaud

2008). Virkningen af denne selvransagelse vil vise sig i løbet af de kommende år, men det, der blev klart i processen, var, at multikulturalisme ikke er et universalmiddel mod migrationsproblemer, og at den ikke forvandler processen til en dans på roser. Alligevel støtter de fleste samfundsvidenskabelige forskere den multikulturelle model, fordi den trods alt giver den største sikkerhed for en retfærdig og respektfuld behandling af minoritetsgrupper – og dermed forhåbninger om en bedre integration, hvilket selvsagt er målet.

Hvad er en vellykket integration?

I de fleste tilfælde ligger angsten for kultur- og identitetstab til grund for flertallets modvilje imod multikulturalisme såvel som for mindretallets stræben efter den. For den første gruppe er multikulturalisme en trussel om opløsning; for den anden et løfte om kontinuitet. Begge parter ønsker at bevare deres kulturelle og kulturelle identitet, og begge parter frygter en homogenisering. Selv om multikulturalisme indebærer forandringer for alle de implicerede, er det klart, at det er minoriteterne, der må præstere den største tilpasning. Dette har igennem historien været emigranternes alvorligste bestræbelse: at tilpasse sig de nye omgivelser uden at opgive tilhørsforholdet til hjemlandets kultur.

I sin positive version hænger multikulturalisme sammen med tolerance, åbenhed, lighed for alle, berigende kulturelle udvekslinger, bedre politisk repræsentation af mindretalsgrupper, støtte til modersmålsundervisning og fastholdelse af religiøse og kulturelle værdier. Denne form for multikulturalisme bliver ofte betegnet som »politics of identity« eller »politics of recognition«, netop på grund af den vægt, den lægger på anerkendelse, på respekt af den enkelte indvandrer og på de etniske minoriteters ret til selvbestemmelse. En yderligere grund til den så massive støtte for multikulturalisme inden for den samfundsvidenskabelige litteratur er, som tidligere nævnt, troen på, at den også fører til en mere vellykket integration, selv om det videnskabeligt set er svært at definere, hvad en vellykket integration er.

Man kan fx som indvandrer i Danmark være integreret på arbejdsmarkedet (i den betydning, at man har et stabilt og fast arbejde), men alligevel leve uden social kontakt med danskere eller med sin egen gruppe. Eller omvendt kan man være socialt velintegreret, men ikke have fundet en plads i arbejdslivet. Som bemærket af Portes & Zhou (1993) er man sjæl-

dent velintegreret på alle områder. Der er ikke, som antydnet i visse integrationsteorier, tale om en progressiv adaptation, der går fra akulturation over integration til assimilation. Kommer man ind i Danmark som tyrker, bliver man ikke stille og roligt mere og mere integreret, for så at ende som pæredansk. Der er for den enkelte indvandrer tale om forskellige tilpasningsgrader og -former, som svinger frem og tilbage i løbet af et livsløb. Til tider er den tyrkiske identitet i forgrunden og den danske i baggrunden, til andre tider er det omvendt (Mirdal 2000).

I starten af emigranttilværelsen handler drømme om hjemlandet. Man savner luften, lugten, farverne, sproget og lydene. Nostalgien går både på den tabte tid og det savnede sted. Man lever af vandgrød året igennem for at få råd til at tage »hjem« så ofte som muligt. Som tiden går, bliver det imidlertid sværere og sværere at fastholde associationen mellem »hjem« og »hjemland«. Egentlig har alle mennesker, og ikke kun indvandrere, flere identiteter eller tilhørsforhold til mange forskellige grupper, kulturer eller subkulturer. På en og samme tid ålborgenser og københavner, pakistansk og britisk, hjemmefødning og verdensborger. Der er ofte et hierarki i vore forskellige tilhørsforhold. Til enhver tid vil nogle være vigtigere, mere meningsfulde end andre. Men selv denne rangorden er ikke fastlagt én gang for alle, og den skifter afhængigt af tid, sted og livssituation. Ligesom Sokrates er indvandrerens *atopos*, uden sted, udskiftelig, ubestemmelig – hverken borger eller fremmed, ikke rigtig på den samme side, men heller ikke på den modsatte side – indvandrerens befinder sig på det sted, som Platon placerede på grænsen mellem social væren og ikke-væren (Bourdieu 1999).

Forfattere, som selv har sammensatte kulturelle identiteter (fx Hanif Kureishi, Caryl Phillips, Ben Okri, Salman Rushdie, Sunetra Gupta, Amin Maalouf, Assia Djebar, Yasmina Khadra (hvis rigtige navn er Mohammed Moulessehoul), François Cheng m.fl.) er de bedste kilder til viden om, hvad det vil sige at have flertydige tilhørsforhold og en transkulturel identitet.

Den kinesisk-franske digter, forfatter og kalligraf François Cheng, der i 2002 blev valgt som det første asiatiske medlem af det prestigøse Académie Française, fortæller, hvordan det i de første mange år føltes at være kineser i Frankrig, at blive set af andre som en stereotyp, som en kliché på trods af, at han allerede dengang talte flydende fransk. »Mærkeligt, De er ikke særlig kinesisk!«, sagde de. »Efter at have lyttet til dem, endte jeg med at forstå, hvad de krævede af en

kineser ...», skriver Cheng i sin selvbiografiske roman, *Le dit de Tianyi* (Cheng 1998, s. 198). Så længe han levede i Kina, var han forankret både i et land og i et sprog. I Frankrig følte han, at hans skæbne ville være at vandre, at befinde sig i et land, der tiltrak ham, samtidig med at det afviste ham. I bogstavelig forstand lukkede det nye land sig for ham; politimændenes ansigt stivnede, og embedsmændene truede ham med udsmidning, eftersom han var subsistensløs.

I Kureishis *Black Album* identificerer hovedpersonen Shahid sig skiftevis med alle de forskellige karakterer i bogen: med faderen, den pakistanske første generationsindvandrer, nu indehaver af et rejsebureau i Kent; med broderen, den kokainsniffende yuppie i London; med naboen Riaz, som er islamisk fundamentalist; med sin engelske kæreste, som er feminist og gift med en marxistisk professor. Shahid har dem alle i sig, men er alligevel ingen af dem. På kærestens fashionable stamcaféer bliver han betragtet som blot et sort ansigt blandt mange. De pakistanske, indiske og dårligt stillede engelske familier, som han forsøger at hjælpe, møder ham med mistro og modvilje. Uanset hvor han kommer hen, er han »den anden«. »There is no fixed self«, konkluderer han i slutningen af bogen, i erkendelse af, at hans forskellige selve undergår sammensmeltninger og mutationer hele tiden. I den moderne emigrantlitteratur er identitet ikke en fast personlighedsstruktur, men snarere en serie fortællinger, som atter og atter forfattes på ny (Williams 1999).

Normalt skifter alle mennesker ubesværet mellem forskellige identiteter. Til tider kan man imidlertid opleve, at en af identiteterne, som regel den, der er mest klemmt, opsluger al opmærksomheden. Gang på gang har socialpsykologiske undersøgelser understøttet den almindelige iagttagelse, at trussel, nedladende omtale, undertrykkelse og ydmygelse skaber et behov for en revaluering af den forsmåede del af ens selv samtidig med, at behovet for anerkendelse og bekræftelse stiger generelt. Dermed bliver man fastlåst i et enkelt af de mange mulige tilhørsforhold, og man søger støtte i denne ene retning. I værste fald udvikler det sig til overdreven nationalitet eller religiøs fanatisme, og nuancerne forsvinder (Mirdal 2003). Muslimsk radikaliserings, som den opleves blandt minoriteter i visse vestlige lande, er et eksempel herpå. Modstykket til denne rigide reaktion er majoritetens generaliseringer over for alle udlændinge på grund af enkelte uheldige episoder. Man forskanser sig i sin danskhed over for »de fremmede«. Ligesom hollændere, jøder og polakker blev det i sin tid, bliver musli-

mer i vor tid betragtet *en bloc*, som om de udgjorde en udifferentieret og ikke-integrerbar størrelse. Man overser, at Danmark slet ikke har været så homogent endda, og at tidligere tiders indvandrere faktisk har integreret sig i og er blevet en del af den nuværende danske kultur.

Diasporaer og udvidede grænser

Migrationsforskningen har traditionelt fokuseret på enten assimilation eller etnisk pluralisme; nu er disse felter udvidet med en voksende forskning i diasporaer og transnationale netværk. Ordet *diaspora* er græsk og dannet af *dia* (udover, igennem mv.) og *sperein* (så, tilså). Tidligere brugte man næsten udelukkende udtrykket om jødernes spredning efter eksilet i Babylon og om det jødiske folk uden for Palæstina. Siden hen begyndte man at tale om en armensk diaspora, en kurdisk diaspora, en palæstinensisk diaspora, og lidt efter lidt bredte ordet sig til nu at dække næsten enhver gruppe mennesker, der deler en fælles national, kulturel eller religiøs arv, og som lever uden for deres (for)fædres hjemland (Vertovec 2002 og 2004).

En enkelt søgning på Internettet gennem Google giver i dag over 10.000.000 referencer til ordet diaspora. De fleste førende universiteter i verden tilbyder undervisning og arrangerer konferencer om emnet. The Historical Society i USA gjorde det til sit hovedtema for få år siden og modtog hundredvis af oplæg fra sine medlemmer (»Migration, Diaspora, Ethnicity, & Nationalism in History«, John Hopkins University, den 5.-7. juni, 2008). Litterære tidsskrifter og foreninger oplever lignende tendenser. I og med denne voldsomme udbredelse har begrebet mistet en del af sin specificitet, men det er værd at se på, hvorfor det tilsyneladende appellerer til så mange mennesker. En af grundene kunne være, at det netop handler om indvandringens dilemmaer, om minoritetsgruppers mulighed for at tilpasse sig den nye kultur uden at give køb på eller opgive deres oprindelige identitet. Diasporaer sikrer kulturel diversitet i de enkelte lande gennem fastholdelsen af forbindelsen mellem mennesker af samme oprindelse på tværs af landegrænser. I modsætning til EU, hvis motto er »United in Diversity«, kan diasporaer siges at være »Divers in Unity«.

Den bølge af indvandring, der startede i 1970'erne, og som nærværende artikel har fokuseret på, er endnu for ny i Danmark til at kunne sætte sig klare spor. I andre lande, hvor indvandringen har været meget mere massiv og går meget længere tilbage, udgør forfattere og kunstnere med rødder i deres respektive diaspo-

raer et stort kreativt potentiale og en kulturel fornyelse. Men diasporaer indebærer forandring og dermed en svækkelse af den etablerede orden. Ud fra et nationalistisk perspektiv er sådanne minoritetssamfund foruroligende, om ikke andet fordi de står i modsætning til nationale myter om enhed og identitet. Fx blev den jødiske diaspora hadet, ikke kun på grund af antisemitisme, men også fordi den alene ved sin eksistens satte spørgsmålstegn ved drømmen om et homogent og velordnet europæisk samfund. Fra deres marginale position så og udtrykte Marx, Freud, Kafka og Rosa Luxemburg noget, som majoriteten helst ikke ville se: en uhyre kompleks og ikke altid idyllisk virkelighed. Derfor og ikke kun, fordi de var af jødisk afstamning, virkede deres budskaber som en rød klud på de nationalistiske fløje.

For minoriteter, der lever i diaspora, genopstår »hjemmet« i en mangfoldighed af lokaliteter på tværs af nationale, geografiske og kulturelle grænser. Der er ikke tale om et nostalgisk forsøg på at fastholde den gamle identitet, men netop om at opbygge nye definitioner på, hvem man er, og hvor man har hjemme (Danforth 1996; Tsagarousianou 2004). Diasporaens bestanddele er et fælles sprog og kollektive fortællinger. Nye transnationale netværk opbygges, og udvekslinger pågår mest på det kulturelle plan, men også på kommercielle, økonomiske, teknologiske og religiøse områder. For værtslandene betyder diasporaer således en stor udvidelse af deres grænser og etableringen af betydningsfulde globale netværk.

Et eksempel på sådan et verdensomspændende netværk er den muslimske diaspora (Ramadan 1999). I betragtning af, at ophavsmændene til en række af de alvorligste terrorhandlinger i nyere tid stammer, ikke fra muslimske lande, men fra den muslimske diaspora, er sådanne transnationale bevægelser omgærdet med opmærksomhed og berettiget bekymring. Ifølge Jørgen Nielsen, tidligere professor ved University of Birmingham og nu ved Københavns Universitet, tænker folk for det meste på islam, når de taler om multikulturalisme i Europa. Det er dog vigtigt at fastholde resultater fra forskningen i transnational islam, som viser, at der i diasporaen foregår aktive bestræbelser netop på at integrere det europæiske element i religionen. De samme modsatrettede bevægelser for og imod forandring, som findes i alle diasporaer, karakteriserer også den islamiske; dermed også bestræbelser på fornyelse igennem fælles ideer og reaktioner på det at leve i Europa og ikke på baggrund af tidligere etniske identiteter (Allievi & Nielsen 2003).

Et andet eksempel er det kommunikationsnetværk

og økonomiske netværk, der er opstået mellem tyrkere i Danmark og tyrkere bosat i andre europæiske lande. I den første fase af indvandrerens økonomiske aktiviteter var det vigtigt at sende penge hjem, dels for at støtte de tilbageblevne, dels for at foretage investeringer i hjemlandet med henblik på en eventuel tilbagevenden. I den anden fase begyndte indvandrerne at bidrage til det nye lands økonomi, mest ved selvstændige mindre virksomheder rettet mod handel og udvekslinger med egne landsmænd både i hjem- og udland. I den tredje fase taler Faist (2000) og Pécoud (2001) om et skift fra den etniske niche til transnationalt koordinerede aktiviteter. I dag er der i de fleste europæiske lande forretningsmænd med en fremmed baggrund, der ikke længere handler med deres oprindelige hjemlande, men som på verdensplan gør sig gældende på lige fod med de indfødte, fx inden for IT og tekstilbranchen.

Musik udgør yderligere et område, hvor diasporaer har haft stor betydning for indvandrerens udfoldelse og bidrag til værtslandets kultur. Mens der tidligere var tale om nationale eller religiøse diasporaer, har der i musikverdenen udviklet sig en identifikation med andre »minoriteter« på globalt plan, specielt i hip-hop og rap. Især andengenerationsindvandrere, der følte sig marginaliseret og diskrimineret i de lande, som de var født i, men ikke følte sig som fuldgylde medlemmer af, identificerede sig med de sorte i USA og tog deres musik til sig. »Sort« blev ikke længere betragtet som en biologisk kategori, men som tegn på en tilstand og et tilholdssted. Identifikationen med de sorte og de undertrykte verden over gav god mening for unge rappere af anden etnisk baggrund. Til gengæld introducerede de en ny musik, et nyt sprog og en ny kommunikationsform, som også blev værdifuld for den indfødte danske ungdom - en fornyelse og berigelse af musiklivet i Danmark.

Til slut

Man kan som enkeltforsker ikke gøre sig håb om at give et dækkende billede af de komplekse systemer, der styrer dynamikkerne bag bevægelser mod diversitet og bevægelser mod homogenitet. Forfatterens ståsted politisk og socialt betinger både måden at betragte og præsentere fænomenet på og den kontekst, det sættes i. Det er væsentligt at styrke videnskabeligheden ved at være åben over for sine egne begrænsninger og mulige forudfattede meninger, og bekende de mål, der styrer ens projekt. Mit eget udgangspunkt i nærværende sammenhæng har været, at møder imel-

lem forskellige kulturer er berigende, at diversitet er en fordel for et samfund, og at den diversitet og mangfoldighed, som indvandrerne har bragt til Danmark, vil blive ved med at bidrage positivt til Danmarks kulturelle udvikling. Jeg har prøvet at præsentere synspunkter for og imod multikulturalisme, både fra indvandrer- og modtagerperspektiv. Jeg har undgået at bruge ordene »vi« og »de andre«, dels fordi de skaber en bitter afstand menneske og menneske imellem, dels fordi jeg som førstegenerationsindvandrer fra Tyrkiet, bosat i Danmark siden 1965, ikke ville kunne vælge en placering: jeg er på en og samme tid tyrkisk og dansk, og jeg er taknemlig for at leve i et land, hvor dette kan lade sig gøre. Rummelighed, accept af menneskers sammensatte væsen, afvisning af ensretning og retten til selvbestemmelse har været og er stadig karakteristiske for Danmark på trods af svingninger i det politiske billede.

I den psykologiske migrationsforskning er det almindeligt at fokusere på minoriteternes vanskeligheder. Indvandring har imidlertid også en personlig betydning for værtslandets befolkning, hvilket sjældent er genstand for undersøgelse. Selv om man er hjemme i sit eget land og har magt og viden til at definere de mellemmenneskelige færdselsregler, påvirkes ens selvopfattelse og etiske fordringer af konfrontationen med de fremmede. I starten af den seneste indvandringsbølge, i 1970'erne, ville de færreste mennesker i Danmark kunne forestille sig den polarisering og mistænksomhed, der nu præger en betragtelig del af befolkningen. Som Gunnar Myrdal skrev i »An American Dilemma«, påvirkede diskriminationen i USA ikke kun de sorte, den indvirkede også på de hvides idealer og opfattelse af virkelighed: »När människor försöker ljuga bort för yttervärlden och sig själva, att de lever i moraliska kompromisser och oavbrutet och vanemässigt bryter mot sina ideal, bringas de normalt att förfälska sin verklighetsuppfattning för att dölja det för sig själva och andra« (Myrdal 1982, s. 263).

Danmark er ikke USA, og danskernes måde at forholde sig til kulturkonflikter på kan ikke umiddelbart sammenlignes med amerikanske tilstande. Man må skelne imellem diskrimination på grund af fx religion, nationalitet eller hudfarve, hvilket er uacceptabelt i et demokratisk samfund, og uvilje imod visse fremmede skikke, traditioner og værdier. Det første kan føre til den form for forfalskning af virkelighedsopfattelsen, som er beskrevet af Gunnar Myrdal. Det andet, at blive stillet over for andre måder at leve på, selv om man ikke bryder sig om dem, giver tværtimod anledning til refleksion over både de fremmedes og ens

egne værdier. Man får mulighed for at forholde sig til, hvad der med fordel vil kunne ændres, og hvad der er ufravigelige idealer. Ens tolerancetærskel og mennessesyn bliver sat i relief. Man kunne således sige, at konfrontationen med de fremmede måske har brudt billedet af et idyllisk Danmark. Til gengæld har den skabt et mere sandfærdigt virkelighedssyn, har givet anledning til refleksion og har udvidet landets kulturelle grænser.

Litteratur

- Allievi & Nielsen 2003: Stefano Allievi & Jørgen S. Nielsen: *Muslim networks and transnational communities in and across Europe*. Leiden.
- Bourdieu 1999: Pierre Bourdieu: »Préface«, i: Abdelmalek Sayad: *La double absence. Des illusions de l'émigré aux souffrances de l'immigré*. Paris.
- Cheng 1998: François Cheng: *Le dit de Tianyi*. Paris.
- Databanken 2008: »Indvandrere og efterkommere samt udenlandske statsborgere«, *Danmarks Statistik*, <http://www.dst.dk/statistik/nyt/emneopdelt.aspx?psi=565>.
- Danforth 1996: Loring Danforth: *The Macedonian Conflict: Ethnic Nationalism in a Transnational World*. New Jersey.
- Entzinger 2000: Hans Entzinger: »The dynamics of integration policy: A multidimensional model«, i: Ruud Koopmans & Paul Statham (red.): *Challenging immigration and ethnic relations politics: comparative European perspectives*. Oxford.
- Ernaux 1984: Annie Ernaux: *La Place*. Paris.
- Faist 2000: Thomas Faist: *The volume and dynamics of international migration and transnational social spaces*. Oxford.
- From 1953: Franz From: *Om oplevelsen af andres adfærd*. København.
- Grillo 2004: Ralph Grillo: »Whither Multiculturalism? a Politics of Dissensus«, i: *Journal of the Royal Anthropological Institute*, bd. 10.
- Guillebaud 2008: Jean Claude Guillebaud: *Le commencement d'un monde: Vers une modernité métisse*. Paris.
- Jones mfl. 2004: Julia C. Jones, Mary R. Myerscough, Sonia Graham & Benjamin P. Oldroyd: »Honey Bee Nest Thermoregulation: Diversity Promotes Stability«, i: *Science* 305, 5682, s. 402-404.
- Joppke 2004: Christian Joppke: »The retreat of multiculturalism in the liberal state«, i: *British Journal of Sociology*, 55.2, s. 237-57
- Kierkegaard 1847: Søren Kierkegaard: *Opbyggelige Taler i forskjellig Aand*. København. (Søren Kierkegaards Skrifter, bd. 8. København 2002).
- Kristeva 1988: Julia Kristeva: *Étrangers à nous-mêmes*. Paris.
- Kureishi 1995: Hanif Kureishi: *The Black Album*. London.
- Maréchal mfl. 2003: Brigitte Maréchal, Stefano Allievi, Felice Dassetto & Jørgen Nielsen: *Muslims in the enlarged Europe. Religion and society*. Leiden.
- Matthiessen 2009: P. C. Matthiessen: *Immigration to Denmark: An overview of the research carried out from 1999 to 2006 by the Rockwool Foundation Research Unit*. Odense.

- Mirdal & Rynnänen-Karjalainen 2004: Gretty M. Mirdal & Lea Rynnänen-Karjalainen: *Migration and Transcultural Identities*. Strasbourg.
- Mirdal 2000: Gretty M. Mirdal: »The construction of Muslim identities in contemporary Europe«, i: Felice Dassetto (red.): *Paroles d'Islam/Islamic words: Individuals, societies and discourse in contemporary European Islam*. Paris.
- Mirdal 2003: Gretty M. Mirdal: »The psychology of terrorism: Fanatical Identities«, i: R. Ragaini (red.): *Proceeding of the international seminar on nuclear war and planetary emergencies*. New Jersey.
- Myrdal 1982: Gunnar Myrdal: *Hur styrs landet*. Stockholm.
- Pécoud 2001: Antoine Pécoud: »The Cultural Dimension of Entrepreneurship in Berlin's Turkish Economy«, i: *Revue Européenne des Migrations Internationales* (17), 2, s. 153-168.
- Phillips 2007: Anne Phillips: *Multiculturalism without Culture*. Princeton, New Jersey.
- Portes & Zhou 1993: Alejandro Portes & Min Zhou: »The New Second Generation: Segmented Assimilation and its Variants«, i: *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 530, 1, 74-96.
- Ramadan 1999: Tariq Ramadan: *To be a European Muslim*. Toronto.
- Schlesinger 1991: Arthur Meier Schlesinger: *The Disuniting of America: Reflections on a Multicultural Society*. New York.
- Tapia 2006: Stéphane de Tapia: »Les entreprises turques d'Europe: intégration socio-économique de l'immigration et expansion économique«, i: *Méditerranée*, s. 106.
- Taylor 1994: Charles Taylor: »Politics of Recognition«, i: Amy Gutman (red.): *Multiculturalism: Examining the Politics of Recognition*. New Jersey.
- Tsagarousianou 2004: Roza Tsagarousianou: »Rethinking the concept of diaspora: mobility, connectivity and communication in a globalised world«, i: *Westminster Papers in Communication and Culture* 1(1), s. 52-65.
- UNESCO 2001: UNESCO Universal Declaration on Cultural Diversity. http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=13179&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html.
- Vertovec 1999: Steven Vertovec: »Migration, diasporas and transnationalism«, i: Steven Vertovec & Robin Cohen (red.): *Migration, Diasporas and Transnationalism*. Northampton, Massachusetts.
- Vertovec 2002: Steven Vertovec: »Religion in migration, diasporas, and transnationalism«, <http://www.riim.metropolis.net/Virtual%20Library/2002/wp02-07.pdf>.
- Vertovec 2004: »Religion and diaspora«, i: Peter Antes, Armin W. Geertz & Randi Ruth Warne (red.): *New Approaches to the Study of Religion: Textual, Comparative, Sociological and Cognitive Approaches*. Berlin.
- Williams 1999: Bronwyn T. Williams: »A State of Perpetual Wandering: Diaspora and Black British Writers«, i: *Jouvert: Journal of Postcolonial Studies*, 3 (3).
- Wolsko mfl. 2006: Christopher Wolsko, Bernadette Park & Charles M. Judd: »Considering the Tower of Babel: Correlates of Assimilation and Multiculturalism among Ethnic Minority and Majority Groups in the United States«, i: *Social Justice Research*, 19 (3).